

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора філософських наук, доцента
Філоненка Олександра Семеновича на дисертацію Хром'яка Михайла
Вячеславовича «Рецепція персоналізму Григорія Ніського в сучасній
теології», подану на здобуття наукового ступеня кандидата
філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я**

Вивчення філософської теології як специфічної традиції в системі релігійної культури набуло широкого поширення в сучасному релігієзнавстві та теології. Важливим завданням у дослідженні зазначеної традиції є осмислення проблеми взаємодії теології й філософії в різних конфесіональних модифікаціях релігійно-філософської думки. Християнська культура – багатовікова традиція з багатим досвідом філософського осмислення численних питань, що входять у богословське коло. Всі знають, що історія середньовічної латинської патристики та схоластики детально аналізується в численних підручниках із історії філософії. Весь цей багатий історико-філософський матеріал стає основою для великої кількості релігієзнавчих досліджень середньовічної західноєвропейської богословської та релігійно-філософської думки. Щодо Візантії відчувається дефіцит відповідних праць. Сьогодні вивчення Візантії є таким, яким сто років тому було вивчення західноєвропейського середньовіччя. Триває епоха перших спроб осмислення традиції. Ця епоха невинуватно затягнулася. Візантологам явно не вистачає саме таких досліджень на межі історії філософії та релігієзнавства. Як показує Історики філософії занадто старанно шукають свого філософського зерна. А релігієзнавці – шукають свого богословського матеріалу. Але у Візантії не було чистого від богослов'я філософствування. І у Візантії не було чистого від філософії богословствування. Саме тому необхідний комплексний аналіз як історико-філософський, так і релігієзнавчий. І відрядно, що на такий аналіз спромігся

саме наш український дослідник. Він показав візантійську думку у самому її зародку – в теології Григорія Ниського, яка мала для каппадокійців таке ж значення як система Гегеля для класичного німецького ідеалізму. І Михайло Хром'як не лише спромігся на комплексний аналіз, але отримав прекрасні результати. Дослідник фактично «розшифрував» візантійську богословську та філософську традицію як єдине ціле у її зародку, в теології каппадокійців, оскільки філософсько-богословський корпус праць Григорія оцінюється як синтез досягнень попередньої традиції, а особливо – Афанасія Олександрійського, Григорія Богослова, Василя Великого із додаванням власного особливого неоплатонічного і персоналістичного елементів.

Інтелектуальні досягнення візантійського неоплатонізму, який зародився у синтезі Григорія Ниського, нерозривно пов'язані з наступною християнською традицією, окремі її ідеї та методи значно вплинули на православну й католицьку думку, що зважає на досвід своїх попередників і реалізує його в процесі богословської творчості. У цьому зв'язку коло поставлених і вирішених у дисертації завдань дозволить глибоко й всебічно усвідомити зміст богословської думки, механізми її формування й динаміку розвитку. Таким чином, запропонована дисертантом тема його дослідження виглядає, поза всяким сумнівом, у релігієзнавчому відношенні актуальною у світлі вивчення християнської думки в аспектах синхронії й діяхронії.

У дисертації обґрунтована актуальність вибраної теми, чітко визначені мета, завдання, об'єкт і предмет дослідження, переконливо викладена наукова новизна виконаної роботи, запропоновані й аргументовані відповідні методи вивчення поставлених для вирішення конкретних проблем.

Особливість рецензованої роботи полягає в тому, що вона виконана на зламі релігієзнавства й історії філософії, релігієзнавства і теології, що зумовило постановку характерних для них завдань і використання для їхнього вирішення методів, властивих названим дисциплінам. З урахуванням цієї специфіки автором обґрунтована методологія свого дослідження, заснована на релігієзнавчому та історико-філософському підходах до

предмета дисертаційного вивчення. В той же час дисертація є прикладом чудової богословської герменевтики, метою якої є показ цілісності християнської традиції від Писання до сьогодення у такій важливій тематиці як персоналізм та персоналістичне ставлення людини до Бога.

Привертає на себе увагу обставина, відповідно до якої автор усвідомлено уникав методологічного механіцизму, згідно якої методологічна частина дослідження в основному зводиться до формальної адаптації й механічного застосування до його предмета тих або інших підходів і методів, вироблених конкретно-гуманітарними дисциплінами. Авторська методологія органічно погоджується з вибраним об'єктом і предметом дисертаційної роботи, а її основні положення висунуті з урахуванням характеру й специфіки розглянутої релігійно-філософської традиції. З іншого боку, в роботі використовується методологічний досвід вивчення Григорія Ниського, що не репродукується й не відкидається, але критично переробляється. Аргументованій критиці з боку дисертанта піддаються позиції католицьких дослідників, а також православних авторитетних теологів (В. Лосський, І. Мейендорф), які викриваються в конфесіональній тенденційності. Викладений критичний аналіз тісно опирається на результати ретельного вивчення автором текстів візантійських мислителів, а також позицією позаконфесійного дистанціювання, якої дотримується дисертант. Ґрунтовне опрацювання текстів Григорія Ниського дозволило дослідникові визначити специфіку його типу філософської думки в розмаїтості її ідей. Докладне вивчення категоріального апарату, впровадженого релігієзнавством і філософськими дисциплінами, дало можливість авторові запропонувати власний варіант методологічного підходу до осмислення творчості Григорія Ниського як до своєрідного типу філософствування і богословствування. Запропонована в дисертації методологія є продуктивною й перспективною у сфері дослідження філософської теології взагалі, а також окремих її історичних презентацій. Візантійський неоплатонізм – це не лише панівна течія візантійської філософської та богословської думки. Візантійський

неоплатонізм – це центральна складова візантійської культури. Без знання візантійського неоплатонізму неможливо адекватно зрозуміти візантійську культуру, так само як без знання схоластики неможливо зрозуміти культуру середньовічної Західної Європи. А це знання неможливе без адекватного розуміння творчості Григорія Ниського. І автор надає важливий ключ до цілої традиції того, що слід було б назвати протоекзистенціалізмом мислителів грецької патристики. Цей термін – протоекзистенціалізм цілком вірно використовується Михайлом Хром'яком і така характеристика дозволяє зрозуміти чому саме до спадщини цього отця четвертого століття активно звертаються сучасні католицькі та православні богослови. З усього масиву богословської та філософської літератури, створеної сучасними богословами у діалозі з Григорієм Ниським, дисертант виділяє головні тексти та найважливіші тенденції – які й аналізуються із застосуванням відповідної методології

Основна заслуга дисертації Михайла Хром'яка полягає в тому, що в ній уперше в релігієзнавстві і теології представлене комплексне дослідження рецепції ідей Григорія Ниського як центральної тематики для сучасної конфесійної філософської теології у католицизмі та православ'ї. У роботі докладно проаналізовані ідейний зміст і процес еволюції розглянутої традиції протягом дев'яти століть її існування. Динаміка сучасної теології на кількох прикладах геніальних богословів сьогодення переконливо розкрита як безустанний пошук мислителями нових форм і способів філософсько-теологічних конструкцій, зумовленого рядом «викликів» з боку культурного оточення. «Відповідями» на ці «виклики» стали інноваційні процеси, глибоко вивчені автором не тільки стосовно змісту філософської теології, але й механізмів її формування. Завдяки вивченню творчих інновацій у сфері сучасної рецепції ідей Григорія Ниського, картина розглянутої традиції представлена в єдності різних суперечливих тенденцій, що співіснують і конфліктують між собою в загальному пошуку оптимальних способів вираження істини. Цим самим, слід зазначити важливою заслугою авторської

праці в презентації цілісної, але складної картини патристики, неопатристики та постнеопатристики в аспекті діалектики єдності традиції християнської богословської традиції.

Не можна не звернути увагу на обґрунтованість рецензованої роботи. Дисертантом опрацьований широкий корпус джерел і дослідницької літератури, значна кількість яких є іноземного походження. Деякі з них уперше використовуються у вітчизняному релігієзнавстві. Зміст дисертації Михайла Хром'яка свідчить про ретельне й глибоке вивчення зібраного матеріалу і його ефективної артикуляції на всьому протязі даного дослідження. У результаті, авторський аналіз поставлених питань виглядає докладним, переконливим і досить аргументованим.

Проаналізувавши здобутки дисертацію, висловимо деякі зауваження, покликані спонукати автора дослідження до подальшої праці.

1. Вважаємо, що дисертація значно виграла, якби самотійний розділ був присвячений рецепції Григорія Ниського в католицькій «новій теології». Це дало б яснє розуміння, чому ідеї цього святого отця потрапили у центр роздумів сучасних богословів в 1940-ві роки.

2. Не завадив би і системний аналіз використання ідей Григорія Ниського у творчості Дж. Манусакіса.

3. Потрібно було б приділити більше уваги інтерпретації ідей Григорія у дослідниці його творчості Ленки Карфікової.

Але зазначені зауваження не знижують високої оцінки отриманих у дисертації результатів. Робота відрізняється структурною чіткістю й обґрунтованістю положень, що виносяться на захист, і є завершеною самотійною роботою дисертанта. Поставлені у роботі мета і завдання виконані, дослідження відбулося.

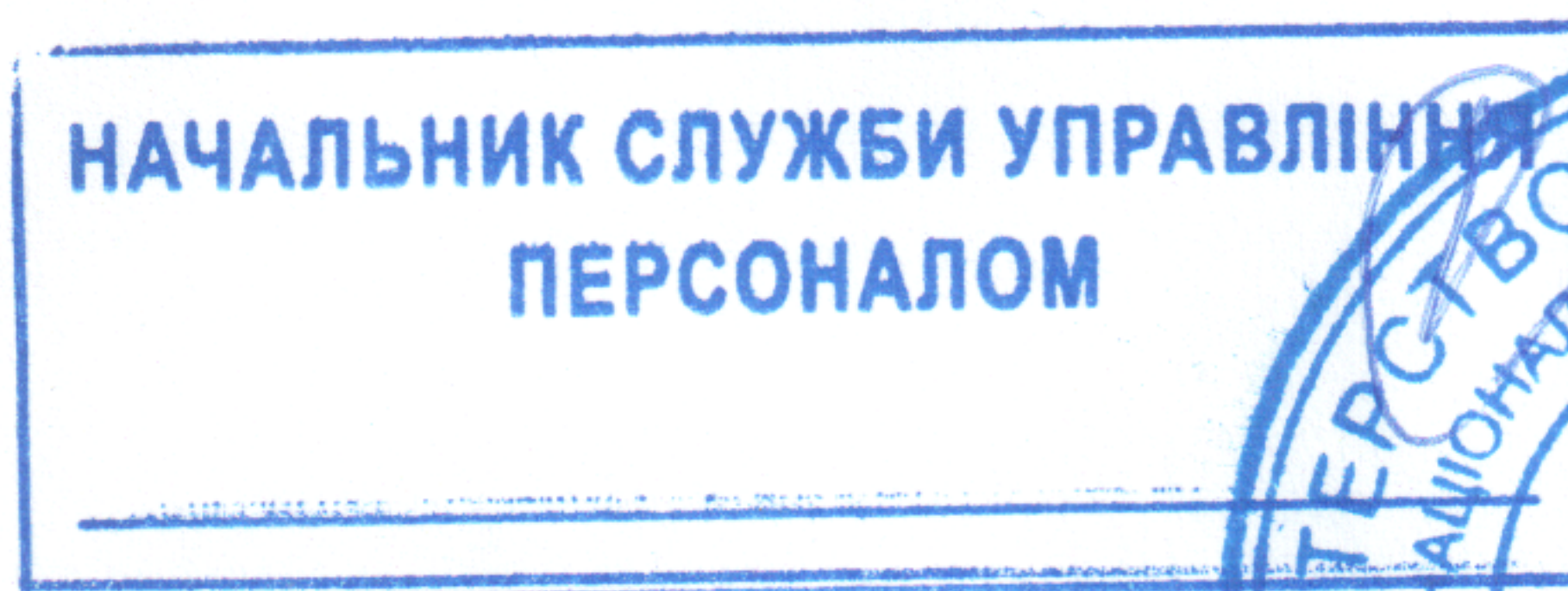
Знайомство зі змістом дисертації, публікаціями автора та авторефератом дають підставу для загального висновку про те, що робота **Хром'яка Михайла Вячеславовича «Рецепція персоналізму Григорія**

Ніського в сучасній теології» є самостійним завершеним дослідженням актуальної наукової проблеми, містить наукові досягнення та відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (із відповідними змінами), а її автор заслуговує на присвоєння наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.14 – богослов'я.

Офіційний опонент,

**доктор філософських наук, доцент
кафедри теорії культури і філософії науки
філософського факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна**

О. С. Філоненко

Handwritten signature in blue ink.